

სამების ეკლესიის 2001 წლის არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში
A report on the archaeological researches in Trinity church 20021

ირაკლი ჩავლეიშვილი
სსიპ აჭარის მუზეუმი
ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი,
მეცნიერ-მუშაკი, ისტორიის აკადემიური დოქტორი
Irakli Chavleishvili
LEPL Ajara museum,
Batumi Archaeological, Scientist, PhD in history

DOI: <https://doi.org/10.52340/wbam.2023.08>

აბსტრაქტი: სამების ეკლესია მდებარეობს ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფელ სამებაში, ბათუმიდან აღმოსავლეთით, ერთ-ერთ გამორჩეულ მთაზე. ზღვის დონიდან 333 მეტრზე. დღევანდელ პირობებში სოფელ სალიბაურის გავლით აქ ასფალტირებული გზა ადის.

1874 წელს, დიმიტრი ბაქრაძემ იმოგზაურა აჭარა-გურიაში. სწორედ ის იძლევა ერთადერთ ცნობას სამების ეკლესიის შესახებ.

აჭარის დედამამშობლოსთან დაბრუნების შემდეგ, მე -20-ს საუკუნის დასაწყისში რუსეთმა დაიწყო თავისი სტრატეგიული სამხედრო ინტერესების განხორციელება ბათუმის აკვატორიაში.

ექვგარეშეა, როდესაც რუსები სამებაში მოვიდნენ, აქ მათ დახვდათ ძველი ქართული ეკლესიის ნანგრევები და ამიტომაც სამხედრო ბატარეის გვერდით, გადაწყვიტეს სამხედრო მართმადიდებლური ეკლესიის აშენება. ის პირდაპირ დააშენეს ქართული ეკლესიის ნანგრევებზე.

2001 წელს გადაწყდა ამ ადგილის არქეოლოგიური შესწავლა. საკვლევაძიებო სამუშაოების შემდეგ დადგინდა, რომ აქ XIV_XVI საუკუნეებში ფუნქციონირებდა ქართული ერთნავიანი მართმადიდებლური ეკლესია, რომელიც თურქების შემოსევის შემდეგად განადგურდა. სამუშაოების დასრულების შემდეგ, საქართველოს საპატრიარქომ ამ ადგილას ააშენა ახალი ტაძარი.

საკვანძო სიტყვები: აჭარა - გურია, რუსეთი, ეკლესია, თურქეთი

Abstract: Trinity Church is located in the village of Sameba, Khelvachauri Municipality, east of Batumi, on one of the most distinguished mountains. 333 meters above sea level. Nowadays you can get there on an asphalt road which passes through the village of Salibauri.

In 1874, Dimitri Bakradze traveled to Ajara-Guria. He gave the only reference about the Trinity Church.

After Ajara returned to the motherland, at the beginning of the twentieth century, Russia began to pursue its strategic military interests in the waters of Batumi.

Undoubtedly, when the Russians came to Trinity, here they found the ruins of an old Georgian church and therefore, next to a military unit, decided to build a military orthodox church. It was built directly on the ruins of an older one.

In 2001 it was decided to conduct an archaeological study of this place. After the research work, it was established that the Georgian single-nave Orthodox Church functioned here in the XIV_XVI centuries, which was destroyed after the Turkish invasion. After the completion of the works, the Georgian Patriarchate built a new church on this site.

Key words: Ajara-guria, Russia, church, Turkey

სამების ეკლესია მდებარეობს ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფელ სამებაში, ბათუმიდან აღმოსავლეთით ერთ-ერთ გამორჩეულ მთაზე. ის მდებარეობს ზღვის დონიდან 333 მეტრზე. დღევანდელ პირობებში, სოფელ სალიბაურის გავლით აქ ასფალტირებული გზა ადის.

1874 წელს დიმიტრი ბაქრაძემ იმოგზაურა აჭარა-გურიაში. სწორედ ის იძლევა ერთადერთ ცნობას სამების ეკლესიის შესახებ. მისი გადმოცემით, მან მოინახულა ბათუმის (თამარის) ციხე და დააპირა სამების ეკლესიის ნახვაც. დაიქირავა მეგზური, რომელმაც შუა გზაში მიატოვა, იმის გამო, რომ საცალფეხო ბილიკი ეკალ-ბარდით ყოფილა მოფენილი, მან ბოლომდე ასვლა ვერ მოახერხა (ბაქრაძე, ? :27)¹.

მეგზურის გადმოცემით, სამების ეკლესია ყოფილა გუმბათოვანი, თუმცა მოგვიანებით, არქეოლოგიური გათხრებით ეს არ დადასტურდა.

მიუხედავად მწირი ცნობებისა, მაინც მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია დიმიტრი ბაქრაძის ჩანაწერი. მან იმოგზაურა 1874 წელს და დაადასტურა სამების დანგრეული ეკლესიის არსებობა. თუ იმას გავითვალისწინებთ, რომ თურქების სამასწლოვანი ბატონობის დროს, მოსახლეობას ეკლესიას არავინ ააშენებინებდა, დათარიღებისათვის შეიძლება ვივარაუდოთ XVI საუკუნის დასაწყისამდე პერიოდი.

მას შემდეგ, რაც აჭარა დაუბრუნდა დედასამშობლოს, მე-20-ე საუკუნის დასაწყისში, მეფის რუსეთმა დაიწყო თავისი სამხედრო, სტრატეგიული ინტერესების განხორციელება. ამ მიზნით, ბათუმის აკვატორიაში დაიწყო მაღალი ბორცვებისა და მთების ათვისება, რომლებიც ზემოდან გადმოჰყურებდნენ ქალაქს. სწორედ ერთ-ერთი ასეთი მთა იყო სამება.

ექვსგარეშეა, როდესაც რუსები სამებაში მოვიდნენ, მათ აქ დახვდათ ძველი ქართული ეკლესიის ნანგრევები და ამიტომაც სამხედრო საარტელირიო ბატარეის გვერდით, გადაწყვიტეს რუსული სამხედრო მართლმადიდებლური ეკლესიის აშენება.

როგორც ჩანს, მშენებლებმა სამხრეთით გადარჩენილი ქართული ეკლესიის კედელზე (სიმაღლე 1,20სმ), ზემოდან მონოლითად ჩამოასხეს ბეტონის კედელი. ვინაიდან ეკლესიის ზომები არ აკმაყოფილებდათ, ან კიდევ დასავლეთით იმდენად იყო დაზიანებული, რომ მისი გამოყენება შეუძლებელია იქნებოდა, ის სრულად დაანგრიეს და ახალი კედელი ააშენეს. საძირკველისათვის გამოიყენეს იქვე არსებული რიყის და გათლილი კვადრები. გაწმენდითი სამუშაოების დროს კარგად გამოიკვეთა ქართული ეკლესიის საკურთხეველის ნაშთები, რომლის სიმაღლე შეადგენდა 0,7-0,8 მ-ს².

საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ, XXI საუკუნის დასაწყისში,

1. დიმიტრი ბაქრაძის მეგზური ამბობს, რომ "ბათუმის ციხის (თამარის) მიდამოებში ბევრი დანგრეული ტაძარია. ოთხი მათგანი მას თვითონ უნახავს. ერთი მათგანი ზედ ყოროლიწყლის სათავესთანაა. იგი კარგად დიდი იყო და გუმბათოვანი. იქვე მიხვალ თუ ტყე არ გაკაფე. ახლანდელი ბათუმის ახლოს, მაღალ გორაზე დგას მოზრდილი ეკლესია სამებისა, ჩამოვარდნილი გუმბათით. სამებაში იყო წარწერებიანი საღავის ქვები, ორი მარმარილოსი, ერთი მათგანზე ეწერა „ღმერთო აცხოვნე მარიამ“, მაგრამ ეს ქვები გაზიდეს და საშენად გამოიყენეს. უფრო ახლოს, ახალშენია და კვესელაურში არის ეკლესიის ნაშთები“.

სამების მიმართ ბუნებრივი ინტერესი გამოხატა საქართველოს საპატრიარქომ. კერძოდ ბათუმ-ლაზეთის მიტროპოლიტმა დიმიტრიმ. გადაწყდა ამ ადგილას აშენებულიყო ახალი ტაძარი, რომელსაც დააფინანსებდა წარმოშობით ბათუმელი ბიზნესმენი შალვა ბრეუსი. 2001 წლის ივლისში დაიწყო სამების ნაეკლესიარის არქეოლოგიური შესწავლა³, რომელიც დააფინანსა ბათუმ -ლაზეთის ეპარქიამ.

მთიდანშლებათვალწარმტაციხედი-ბათუმი და ზღვის აკვატორია. მისვლისთანავე დაგვხდა ეკალ-ბარდი და ხეებში ჩაფლული შენობის ნანგრევები. ტერიტორიის გასუფთავების შემდეგ კარგად გამოჩნდა რუსული სამხედრო ეკლესიის ნაშთები, რომელიც უფრო ადრინდელი ქართული ეკლესიის კედლებზე იყო დაშენებული. მოგვიწია საკმაოდ სახიფათო, შრომატევადი სამუშაოების წარმოება. შენობის სახურავი ჩაქცეული იყო, შემორჩენილ ბეტონის კედლებს არავითარი ფასეულობა არ გააჩნდა, ამიტომ მთავარი იყო მათი დემონტაჟი და შუა საუკუნეების ქართული ნაეკლესიარის დაფიქსირება.

რუსების მიერ აშენებული სალოცავი სწორკუთხა იყო. მისი ზომები: 7,25X7,50 მ-ზე. სავარაუდოთ თუნუქით გადახურული. დასავლეთის მხრიდან მას მიშენებული ჰქონდა მცირე ზომის სამრეკლო 1,60 X2,70 მ-ზე. ძველი ქართული ეკლესიის საკურთხეველი რუსებს გაუუქმებიათ და შემორჩენილი ნანგრევები, ახალაშენებული შენობის გარეთ მოექცა, თუმცა ბოლომდე არ გაუნადგურებიათ.

არსებობს გადმოცემა, რომ რუსეთ-თურქების ერთ-ერთი შეტაკების დროს, რუსი ოფიცერი მუხანათურად მოუკლავთ და აქ ეკლესიის გარეთ, ყოფილ საკურთხეველში დაუკრძალავთ. ვფიქრობთ, ამ მიზეზით მოხდა საკურთხეველის პირამდე მიწით შევსება და გარედან სახელდახელოდ შელესვა. შემორჩენილი შენობის სიმაღლე სახურავის გარეშე 4,90 მ-ს შეადგენდა და ის ბათუმის ყველა კუთხიდან საკმაოდ კარგად მოსჩანდა.

მთავარ შესასვლელთან, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩნდა ადამიანის 3. არქეოლოგიური ექსპედიცია შედეგობა: ირაკლი ჩავლეიშვილი (ხელმძღვანელი), ანზორ ჯაველიძე (მხატვარ-არქიტექტორი), ზაზა ჩავლეიშვილი (წევრი), გიზო ჩიგოგიძე (ფოტოგრაფი), სოფ. სამების მუშები

ჩონჩხი. როგორც ჩანს, წინა წლებში მიწის სამუშაოების დროს სამარხი დააზიანეს და მისი *insitu* მგომარეობაში დაფიქსირება ვერ მოხერხდა. მთლიანობაში, სულ ოთხი ჩონჩხია აღმოჩენილი ფრაგმენტების სახით. ორი ჩრდილოეთის კედელთან, საკურთხეველში და ერთიც შესასვლელთან. საინტერესოა ერთი კარგად გათლილი კვადრი, რომელზეც შეინიშნება ფრესკის ფრაგმენტი მუქი ყავისფერი (ღვინისფერი) ზოლებით.

როგორც ჩანს, ეკლესია თავის დროზე მოხატული უნდა ყოფილიყო. ჩრდილოეთის მხარეს, აღმოჩნდა სვეტის ბაზა სიგრძე 0,60მ-ი. შემდგომმა გათხრებმა დაგვანახეს, რომ რუსებს მშენებლობის დროს ქართული სამარხები დაუზიანებიათ, ძვლები შეუგროვებიათ და მეორედად დაუკრძალავთ.

სხვადასხვა ეპოქებში ეკლესიის ეზო არაერთხელ გადაუთხრიათ, რის გამოც კულტურული ფენები სრულად განადგურებულია. იშვიათად გვხვდება კრამიტის და უსახური კერამიკის ფრაგმენტები.

ეკლესიის შიგნით, შესასვლელთან, სამხრეთის კედელთან ორი სამარხი აღმოვაჩინეთ, ერთი საკმაოდ მოზრდილ ადამიანს ეკუთვნოდა. შვეისწავლეთ საკურთხეველიც. ცენტრში, თირში ჩაჭრილი ორმო გავწმინდეთ, რომლის ზომები 1,20 X 2,20 მ-ია. სავარაუდოთ სამარხია და ოქროს მამიებლებს დაუბრებიათ. შიგ ფრესკის ფრაგმენტები აღმოჩნდა, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ სამარხი რუსების დროსაა ჩაჭრილი. ვფიქრობ, რუსი ოფიცრის საკურთხეველში დასაფლავების შესახებ სიმართლეს შეეფერება.

ეკლესიის შესასვლელ კარებთან, თირში ჩაჭრილი ოთხი სამარხი გავთხარეთ. სხვებთან შედარებით ეს სამარხები კარგადაა გადარჩენილი. ჩონჩხები თითქმის დაუზიანებულია, პირადი ნივთების გარეშე. დასაფიქრებელია ერთი გარემოება, კერძოდ დაკრძალვის წესი, მიცვალებულის დამხრობა ქრისტიანულ ტრადიციას არ ჰგავს. თავი დასავლეთითაა, ფეხები კი აღმოსავლეთით. აქვე ერთ მომენტიცაა: ერთს ხელები გულზე აქვს დაკრეფილი, რაც ეწინააღმდეგება მუსულმანურ წესს. არაა გამორიცხული, რომ ეს მიცვალებულები რუსები იყვნენ და დასაფლავების წესს მაინცდამაინც დიდი ყურადღება არ მიაქციეს. გაწმენდის დროს სამარხებში აღმოჩნდა ფრესკის რამოდენიმე ფრაგმენტი, რაც აშკარად მიუთითებს იმაზე, რომ ისინი ქართული ეკლესიის დანგრევის შემდგომია ჩაჭრილი. სამარხების დონეებშიც მცირე სხვაობა შეინიშნება.

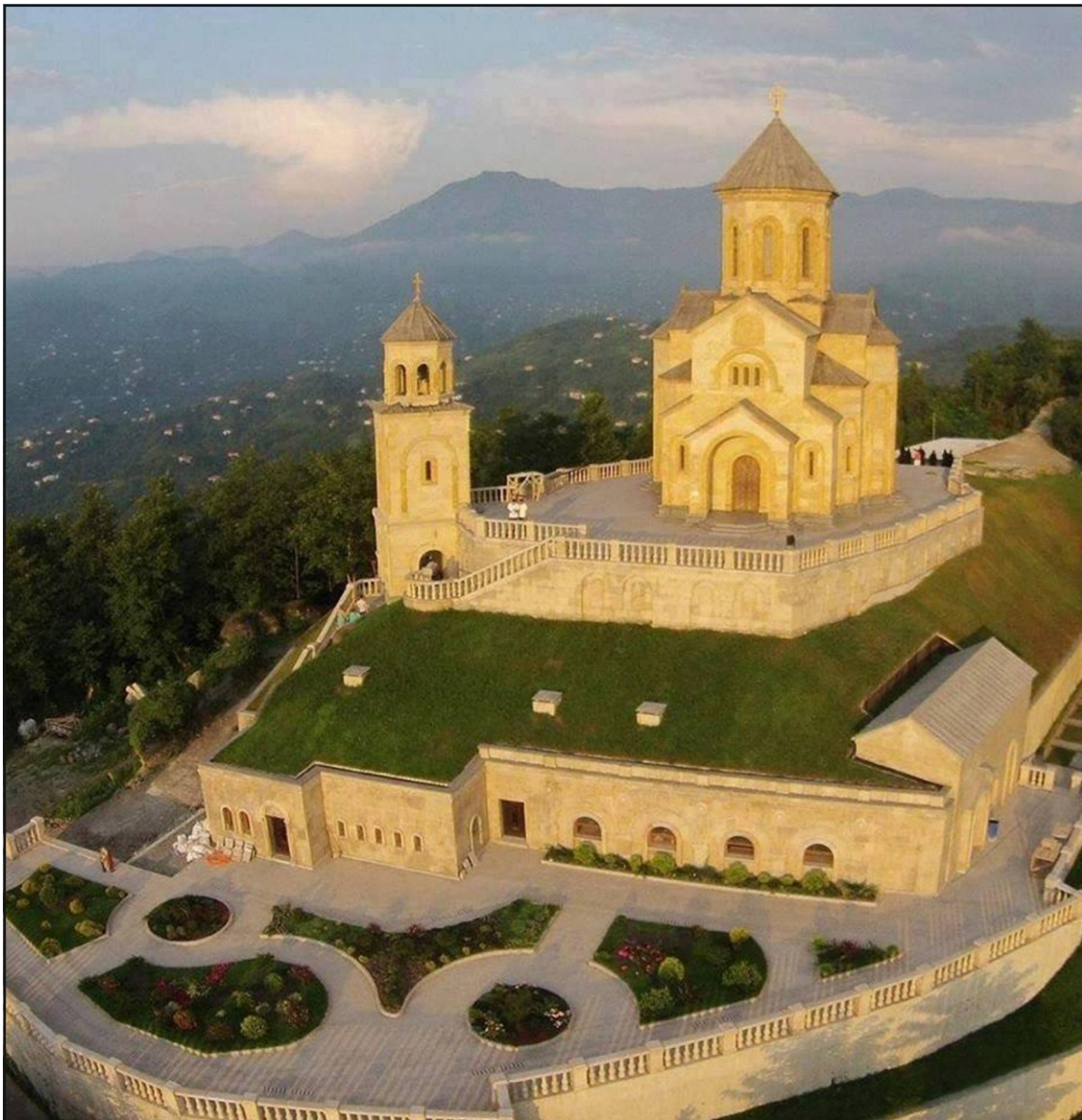
არქიტექტორ-რესტავრატორი გურამ ჭეიშვილი აღნიშნულ ფრესკის ფრაგმენტებს XIV საუკუნეს მიაკუთვნებს. ეკლესია თავის დროზე რიყის ქვებითაა ნაგები, რომელიც სავარაუდოდ მდინარე ყოროლიწყლიდანაა მოზიდული. რაც შეეხება მოსაპირკეთებელ ქვებს, ალბათ ის ადგილობრივ კარიერზე მოიპოვებოდა და იქვე ამუშავებდნენ. სამებაში დღესაც თვალნათლივ ჩანს კლდოვანი ქანები, რომლის გამოყენება არ უნდა

გასჭირვებოდათ. ადგილობრივი მოსახლეობის მონათხრობით, ასაკოვნებს კარგად ახსოვთ, რომ სოფელში ფუნქციონირებდა ქვის სამტეხლო, სადაც ამზადებდნენ გზის მოსაპირკეთებელ ქვებს. რაც შეეხება გადახურვას, ის კრამიტით უნდა ყოფილიყო გადახურული.

არქეოლოგიური გათხრების დამთავრების შემდეგ დადასტურდა, რომ შუა საუკუნეებში სოფ. სამებაში აგებული ყოფილა წმ. სამების სახელზე აგებული ერთნავიანი ბაზილიკა, რომელიც თურქების შემოსევის შემდეგ დაინგარა. ჩვენ ბევრი ვცადეთ აღნიშნული ეკლესია სათანადო კონსერვაციის შემდეგ შეგვენარჩუნებინა, მაგრამ გაურკვეველი მიზეზების გამო ეს ვერ მოხერხდა.

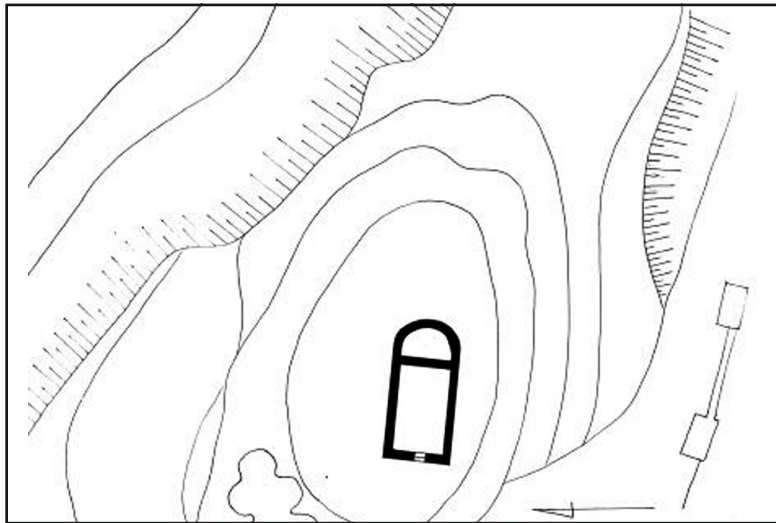
დღეს სამების მთაზე აღმართულია წმ. სამების ტაძარი, რომელიც ისევ ამაყად გადმოჰყურებს ბათუმის შემოგარენს.

სამების ეკლესიის ხედები

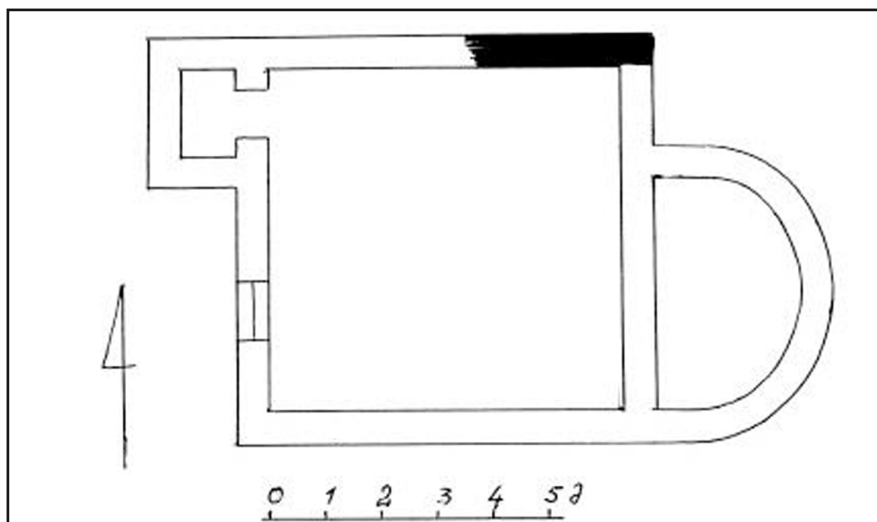
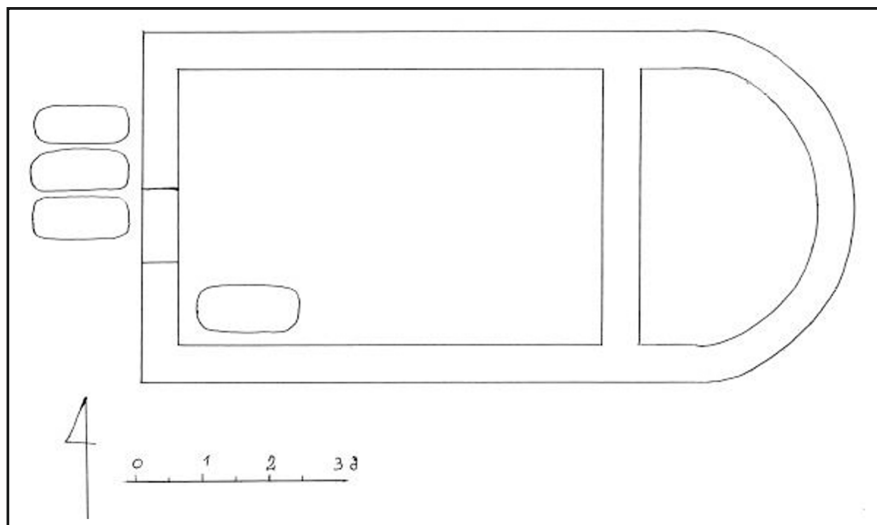

მარცხნიდან მარჯვნივ მეორე რიგში ექსპედიციის ხელმძღვანელი ირაკლი ჩავლეიშვილი, ქტიტორი შალვა ბრეუსი მეუღლითურთ, ბათუმ-ლაზეთის მიტროპოლიტი მეუფე დიმიტრი, ექსპედიციის წევრი ზაზა ჩავლეიშვილი, სასულიერო სემინარიის დირექტორი სოსო კვაჭაძე, გურამ დუმბაძე, თენგიზ თავდგირიძე და სხვები

სამების ეკლესიის გეგმა

ქართული ერთნავიანი ბაზილიკა

რუსული სამხედრო ეკლესია
მოჭიქული კერამიკის ფრაგმენტები

